

polivalentnost javnih mestnih prostorov

drago kos

uvodnik
razstava
esej
docomomo
recenzija
prevodi

Od francoske revolucije dalje razmerja med javno in nejavno sfero sprožajo probleme, nesporazume in interpretacijske spore. Na ta kompleksna vprašanja znajo enostavno odgovoriti zgolj rokohitrski »piarovski« obrtniki, vsi ostali imajo, imamo pri tem težave. Gre pač za autopoetski družbeni pojav, zato je opredelitev, in vloga javne sfere odvisna od dinamične strukturne matrice, ki vpliva na razmerja moči, interesov in razpoloženj uporabnikov in ustvarjalcev javnosti, javnih prostorov. O javni sferi zato ni mogoče razpravljati, ne da bi obenem razpravljali tudi o zasebnosti in ključni formalni družbeni instituciji, t.j. državi, ki skupaj tvorijo dinamično in precej zapleteno trigonometrično polje. V bistvu gre za razpravo o civilni sferi družbe, ki je v odprtem, velikokrat tudi konfliktnem odnosu do države in zasebnosti. Vsakokratno razreševanje oz. razumevanje teh treh sfer je dejansko klasično oz. temeljno vprašanje modernih družb, na katerega ni mogoče enkrat za vselej odgovoriti, kajti vsi trije poli so v stalni dinamični interakciji.

Vprašanje javnosti je nedvomno tudi privilegirano področje urbane sociologije oz. vseh, ki se kakorkoli ukvarjamo z mesti in pojmom urbanosti. Javna sfera oz. javni prostori so ena ključnih, pravzaprav definitornih značilnosti urbanosti. To dejstvo je še starejše od francoske revolucije in sega ponekod daleč v srednji vek in še dlje v antiko. Mesta brez javnih prostorov si ni mogoče zamisliti, oz. bolje rečeno, takšen prostor je neurban, ni mesto. Mesto brez javnih prostorov bi bilo dolgočasno zidovje, pragmatičen instrumentalen prostor, dejansko nekakšna fizična konstrukcija za prebivanje, trgovanje, proizvodnjo ipd, skratka funkcionalno reglementiran prostor, kjer bi se dobro počutili zgolj prebivalci brez domišljije, refleksije, želje po presežkih. Temu »idealu« se je najbolj približalo sodobno predmestje, kjer javnih površin skorajda ni, in kjer skorajda ni mogoče srečati žive duše. V Sloveniji je takšna zapuščena značilna za manjše podeželske kraje, kjer na cesti, ni več mogoče srečati nikogar, vsi so doma v zasebnem realnem in virtualnem svetu pred televizorjem, računalnikom ali pa v avtomobilu na poti v službo, šoping ali pa na fitness. V dobi stoočstotne dostopnosti mobilne telefonije celo t.im. »treffpunkti«, nimajo nikakršnega smisla več.

Vznemirljivost in privlačnost urbanih prostorov je v veliki, rekel bi celo v največji meri povezana z obstojem dinamičnih in obljudenih javnih prostorov. Zamejevanje, omejevanje ali celo avtoritarno ukinjanje javnih prizorišč pomeni dejansko ukinjanje tistih značilnosti mestnega načina življenja, ki jih brez patetike lahko označimo kot pomembno civilizacijsko inovacijo. Javni mestni prostori omogočajo soočanje drugosti, drugačnosti, tujosti, so torej prostori menjave, kontakta, načelne odprtosti. Vendar pa ta odprtost ni vedno in povsod neproblematična. Tudi v domnevno zelo odprtih modernih družbah ta konstitutivna značilnost javnega odprtega prostora povzroča zadrege, ki včasih tudi razsvetljene načrtovalce in upravljavce spravlja v

nelagodje oz. jih celo prisili, da načeloma svobodno prepletanje raznovrstnosti pazljivo spremljajo in aktivno nadzorujejo.

Paradoks je torej očiten. Javni prostori so odprti za raznovrstne vsebinske, slogovne, simbolne drugačnosti, za prakse torej, ki jih bolj ali manj rigidni formalno sistemski (državni) mehanizmi nikoli ne morejo v celoti doumeti in obvladovati. Po drugi strani pa so tudi problematične, ker vzbujajo nelagodje, osuplost in celo zgražanje zaradi presegevanja oz. kršenja rutinskih, t.j. internaliziranih norm spodobnosti. Javni mestni prostor je skratka nekakšen eksperimentalni razstavni prostor, kjer nastopajo vsi – oblikovalci in upravljavci prostora, profesionalci in amaterji, nastopači, ekshibicionistični posebneži, pa tudi bolj ali manj introvertirani in pasivni mimoidoči. Bistveno je da tu nastopajo dobesedno vsi, tudi tisti, ki zgolj pasejo radovednost z ogledovanjem trgov, parkov ali sprehajališč so v javnem prostoru aktivna stranka. Pravzaprav je publika na javnih mestnih prostorih glavni igralec, vendar ne samo v smislu participativnega vključevanja posameznih obiskovalcev v ulične nastope, pač pa je publika glavna, ker je javni mestni prostor dejansko namenjen neposrednemu soočanju, srečevanju v živo, izmenjavi drugosti, t.j. neposrednim socialnim stikom, ki v sodobnih, vse bolj tehnoloiziranih in reglementiranih vse bolj izumirajo.

Morda je najbolj privlačno pri teh dogajanjih prav to, da vsi obiskovalci opazovalci in uporabniki, sodelujejo v simultnem ekshibicionistično voajerskem spektaklu, v katerem vsi opazujejo in so opazovani. Prav ta vzajemnost vzdržuje enkratno pestrost in variabilnost, in to dela javne prostore tako zanimive in privlačne. Gre torej za vsaj občasnno možnost neposrednega stika z množico, z drugimi, z njihovo vizualno neposredno dostopnostjo, celo za dopuščanje neinstrumentalne fizične bližine teles, kar je v zahodnih družbah že skorajda na meji ekscesa in verjetno prav zato vsaj za del publike tudi tako privlačno. Skratka, gre za dogajanje, ki v vse bolj virtualnih družbah ohranja stik s preteklo socialnostjo, obenem pa je privlačnost tudi v tem, da se dogajanje izmika formalno sistemski reglementaciji, pri čemer je tudi vsebinsko in pomensko bogata alternativa zasebniški introvertiranosti moderniziranih družb. Če smo optimistični in nekoliko naivni, bi mora lahko celo domnevali, da javni mestni prostori vsaj deloma ohranjajo svoj prevratniški potencial. Nekdaj je bil tako velik, da so oblasti pri oblikovanju in urejanju civilnih javnih prostorov uporabljale vojaško logiko. Najslavnejši primer takšne reglementacije so nedvomno pariški bulvarji. Vojaške oz. policijske logike ne smemo zanemariti niti dandanes, kajti varnost v dobi t. im. mednarodnega terorizma očitno ostaja ali postaja ponovno pomemben kriterij urejanja krajev, kjer se navidezno svobodno in poljubno srečuje večje število ljudi. Sodobna satelitska tehnologija, ki omogoča panoptično opazovanje iz vesolja, bo imela

pri tem precejšno vlogo, obenem pa prav tehnologizacija nadzora javnih prostorov pritrjuje tezi, da javni prostori ohranjajo svoj prevratniški potencial in da torej ta teza ni zgolj romantično nostalgичna reminiscenca. Seveda pa je obenem na tej točki na mestu opomba, da zbiranje množic in mestni spektakli nimajo nujno emancipatoričnih motivov in učinkov. Spomnimo se na dejstvo, da so bile v preteklosti javne usmrtitve na mestnih trgih zelo popularne množične prireditve. Morda je to pretirana paralela, vendar učinkovito priklіče v zavest dejstvo, da javni spektakel lahko zbeza na plano tudi domnevno v procesu civiliziranja že obvladane nagibe. Težave pri obvladovanju nogometnih in drugih navijačev so morda najbolj znan sodobni problem, ki spremlja domala vsako tovrstno javno prireditev.

Urnavanje odprtosti je torej še vedno problem. Vse to velja še posebej za mestne odprte prostore. V izogib pogostim nesporazumom med arhitekturnim in sociološkim diskurzom je smiselno izpostaviti, da je sicer v sociološki interpretaciji termin »odprti javni prostor« lahko razumljen kot pleonazem. Kot je bilo izpostavljeno, je odprtost dejansko definitorna značilnost javne sfere in seveda tudi javnih mestnih prostorov. S tega gledišča, je razlika med fizično odprtimi in zaprtimi javnimi prostori manj pomembna. V obeh primerih gre za načelno odprtost za uporabnike oz. obiskovalce. Upoštevati pa je treba, da so fizično odprti prostori načeloma dvojno odprti, tako v fizičnem kot tudi socialnem smislu. Glede na zgoraj povedano je nedvomno eno ključnih vprašanj dejansko način regulacije odprtosti oz. zaprtosti javnih prostorov. Pomembno je, zlasti kako ne/vidno delujejo omejitve, kdo in kako nadzira in seveda kakšen je motiv nadzora.

Tu se odpira zelo zanimivo tipološko vprašanje, ki izpostavlja konstitutivno značilnost odprtih mestnih prostorov. Ali so npr. prostori potrošnje, ki v sodobnih mestih zasedajo vse več mestnih oz. primestnih površin in pri katerih se upravljavci oz. lastniki močno trudijo simulirati sproščeno odprto vzdušje, dejansko javni prostori? Odgovor na to vprašanje je verjetno ključen za prihodnji razvoj urbanosti. Zaenkrat se zdi, da instrumentalna trgovska logika, bolj ali manj subtilno instrumentalizira odprte javne mestne prostore. Odprtost je v teh manevrih zgolj marketinški mehanizem, kar dejansko pomeni, da odprtost dejansko ni več odprtost, ampak zgolj instrumentalizacija želje po odprtosti, dejansko torej vaba za iskalce neposredne odprte sproščenosti, poljubnosti, družbene eksperimentalnosti ...

Očitno je torej da vprašanje javnih mestnih prostorov odpira mnoga in nekatere ključna vprašanja sodobnih urbanih družb. Funkcije teh prostorov so mnogotere, od družbeno integrativnih, oblastno reprezentativnih, komunikacijsko menjalnih, do ekoloških prezračevalnih in osončevalnih in seveda ekshibicionistično voajersko užitekarskih in še bi lahko navajali. V času, ko tehnologije

omogočajo nastajanje paralelnih virtualnih svetov, ki so dosegljivi iz intimno zaprtih, t.j. zasebnih prostorov, ko postaja funkcioniranje sodobnih družb vse manj transparentno, se javni mestni prostori spreminjajo v nekakšne muzeje na prostem, skansne, ki še omogočajo neposreden pogled v nastajanje družbenosti, pa čeprav v že zastareli varianti, ki je morda obsojena na izginotje. Privlačnost javnih prostorov bi tako lahko primerjali s privlačnostjo starih tehnologij kot so npr. stare lokomotive, naprave, ki drugače kot sodobni stroji, delujejo čutno-nazorno, konkretno t.j. transparentno. Pri delovanju teh strojev iz začetka industrijske revolucije vidimo mogočno masivno železje v gibanju, medtem ko nas moderni stroji vizualno ne potešijo, dogajanje je očem povsem nevidno. Podobno javni prostori vizualno razkrivajo nekatere družbene operacije, ki so sicer v sodobnih modernih družbah povsem nevidne in zato večinoma skrivnostne in nerazumljene. Z opazovanjem, ki je obenem tudi že udeležba, aktivno sodelujemo pri nastajanju družbenosti, smo soudeleženi pri ustvarjanju sicer začasnih skupnosti, soustvarjamo torej družbenost, ki za razliko od množičih se virtualnih svetov ohranja čutnonazorno konkretnost in s tem avtentičnost, pa čeprav v teh postopkih sodelujejo predvsem ali izključno neznanzi. Javni mestni prostori omogočajo torej neposreden vpogled v delovanje družbe, brez večkratne medijske posredovanosti, navidezno brez formalne institucionalne prisile, pri tem lahko neposredno sodelujejo vsi čuti sočasno in s tem ustvarjajo plastično, večdimenzionalno sliko družbenosti, ki je sicer očem vse bolj skrita.